

**ДАНЪЦИ
ВИДОВЕ
ФИЛОСОФИЯ НА ДАНЪКА**

доц. Жасмин Караджа, дм

Данъкът е основен инструмент за набиране на средства за държавния бюджет с цел покриване на държавните разходи. Той е гръбнакът на съвременната данъчна система и възниква с възникването на държавата. Така както не може без държава, не може и без данъците. Данъкът съпътства развитието на човешкото общество.

Под *методи* за акумулиране на ресурси се разбират конкретните инструменти, чрез които средствата се изземват от източниците и се предоставят на държавния бюджет. Данъчната теория и практика познава три метода: данъчен, данъкоподобен и неданъчен метод.

Най-важно значение има *данъчният метод*. Като елементите на този метод се разглеждат законоустановените данъци, действащи в дадена страна за определен период от време (данък добавена стойност (ДДС), Данък печалба, данък за облагане на доходите на физическите лица (ДОДФЛ), акцизи и други).

Формите на *данъкоподобния метод* са най-близки до данъците, но те не са данъци. Основната разлика между тях и данъците се състои в това, че се плащат доброволно и са възмездни. Такива са таксите, самооблагането, патентите, глобите, лихвите, конфискациите, приносите и др.

Като форми на *неданъчния метод* се разглеждат държавния кредит, стопанската дейност на държавата, разпродажбата на държавно имущество, отдаването на държавно имущество под наем, в това число концесиите и паричната емисия.

През дългата си история на развитие данъците са претърпели съществена еволюция, която обхваща както формите, така и ролята, която изпълнява в общественно-икономическия живот. В началото данъците са били приемани като извънредни, а в някои случаи като наказателна мярка за някои членове на обществото. По-късно те стават всеобща и задължителна форма на плащане. Преди данъците се събирали в натурална форма. В началото те са изпълнявали само фискална функция (за набиране на средства), но в последствие значително си обогатяват целите. В това число се включват: *рационализира се разпределението на ресурсите; подобрява се структурата на стопанството; постига се по-голяма социална справедливост в обществото.*

Плащането на данъци намалява покупателната способност на гражданите. Ето защо един от *най-важните проблеми при данъчното облагане* е връзката между данъчното плащане и публичния интерес.

Данъкът е *сложна финансово-икономическа категория*, която има *многоаспектен характер*. Той има правно-техническа, социално-икономическа и военно-политическа страна.

Според правно-техническия аспект данъкът е принудителен паричен трансфер на покупателна сила от стопанските субекти към държавата като представител на публичната власт. Следователно данъкът е първоакт на публичната власт. Той може да се разглежда и като парично плащане с принудителен и безвъзмезден характер, което се установява със закон.

Според социално-икономическия аспект данъкът е част от дохода на данъкоплатците, която се предоставя на държавата като в процеса на изземването ѝ се осъществява преразпределение на доходите на социална основа и се оказва икономическо въздействие върху всички процеси в икономиката.

Според военно-политическия аспект чрез данъците се набират средства, които обслужват определени класи, прослойки, партии; финансират се военни разходи, войни и пр.

На базата на изложеното до момента могат да се изведат следните *функции на данъците*: фискална, икономическа, социална и контролна функция. В литературата се среща и екологична функция.

Много опити са правени, за да се обясни същността на данъка. Поради тази причина съществуват и множество данъчни теории.

Като една от най-важните теории може да се разгледа т.нар. *“Жертвена теория”* на Ж. Б. Сей и Дж. Ст. Мил. Според нея данъкът е жертва в полза на държавата.

Друга теория е *“Осигурителната теория”* на Ш. дьо Монтескьо, според която данъкът е разновидност на осигурителните или застрахователните вноски.

Теорията на А. Смит и Д. Рикардо, наречена *“Еквивалентна теория”*, разглежда данъка като цена на получените публични блага.

Елементи на данъка

Елементите на данъка го разкриват откъм съдържателната му страна. Те могат да се разглеждат като анатомия на данъка.

1. Обект, предмет или данъчна база - определен стопански пакт или дейност, които се облагат с данък. В съвременното стопанство това са доход, потребление, имущество (богатство). Сумата, която се освобождава от облагане не се отнася към данъчната база. Винаги спорен е бил въпросът кой е най-подходящият обект на облагане.

Доходът като обект на облагане се счита за най-добра мярка от определен кръг икономисти, тъй като той изразява най-точно платежоспособността за плащане на данъци. Доходът е прираст на покупателна сила на индивидите за определен период от време (обикновено 1 г).

Потреблението като обект на облагане е сумата на стойността на стоките и услугите, които домакинствата действително изразходват за задоволяване на нуждите си през определен период от време. Потребителските разходи са равни на разполагаемия доход, от който се приспадат спестяванията. Привържениците на потреблението считат, че то е най-подходящ обект на облагане, тъй като благосъстоянието на индивидите зависи не толкова от размера на дохода, който получават, а от благата и услугите, които си позволяват да потребяват.

Богатството представлява натрупаните от индивида спестявания в различна форма - капитали, ценни книжа, движимо и недвижимо имущество. В миналото богатството като обект на облагане е било широко приложимо. Днес то има второстепенен характер като данъчна база.

2. Платец, субект на данъка - *Платецът* е лицето, което според данъчното законодателство е длъжно да внесе полагащия се данък.

3. Данъчен кредитор (искател на данъка) - като такъв се разглежда държавата, която има изключително и суверенно право да събира данъци.

4. Данъчен мащаб - това е определено качество, белег, средство на предмета на облагане, на основата на които се установява данъчното задължение на платеца. В миналото са се използвали различни натурални единици. Днес за данъчен мащаб е прието да се ползва *стойностната оценка*, която може да е нормативна, пазарна, данъчна.

5. Данъчна единица - представлява конкретно определена част от мащаба, върху която се определя размерът на данъка. Тази част може да бъде 100 единици или 1000 единици.

6. Данъчен размер, данъчна норма, данъчна ставка - това е данъкът, който се определя на една данъчна единица. Разграничават се *постоянни, нарастващи и намаляващи* норми, както и *средни, пределни, ефективни* данъчни норми.

7. Данъчна основа - изчислява се като сума на облагаемите данъчни единици, върху които се изчислява данъчното задължение.
8. Данъчно задължение - представя се като производението между данъчната основа и данъчния размер.
9. Данъчни тарифи - представлява комбинация между отделните елементи на данъка, с помощта на която се облекчават данъчните служби.

10. Данъчен кадастър - това са нарочни “книги”, в които се водят на отчет обектите и платците на данъка. Съществува поземлен данъчен кадастър (за недвижими имоти) и имуществен данъчен кадастър.

11. Данъчни партиди - в тях се водят на отчет платците на данъка и се следи за своевременното му издължаване.

Принципи на данъчното облагане

С развитието на данъчната теория и практика постепенно се оформят правила, към които трябва да е подчинено данъчното облагане. Още с тяхната поява през 18 в. те са израз на борбата на буржоазията срещу духовенството, военните и аристокрацията, които са имали данъчен суверенитет.

Първите 4 принципа на данъчното облагане се формулират още от *Адам Смит* в неговия труд “Богатството на народите”.

Съразмерност на облагането - данъчното облагане трябва да се съобразява с икономическото и финансовото състояние на данъкоплатците. Данъците трябва да са поносими, да не пречат на съществуването и възпроизводствените възможности на данъкоплатеца. Когато данъците са прекалено високи, те пораждаат отрицателни дори разрушителни тенденции в икономиката. До определена степен те стимулират стопанската активност, но след като се наруши този оптимум на облагането, те имат негативно въздействие. По-късно идеите на Адам Смит доразвива и математически доказва *А. Лафер* (кривата на Лафер). Той доказва, че данъчните постъпления в държавния бюджет са продукт едновременно и на данъчната норма и на данъчната база. Според това как данъчната норма расте, данъчната база намалява, защото все по-често се срещат случаи на отбягване на плащането на данъци или се обезсмисля труда. (пределът е 45 – 50 % данъчна и осигурителна тежест)

Определеност на данъка - този принцип изисква всички елементи и условия на данъчното облагане да са предварително много точно, ясно и категорично определени, за да не се дава възможност за произволно тълкуване нито от едната, нито от другата страна.

Икономичност, ефективност или рентабилност на данъка - разходите, свързани с данъчните администрации във връзка със събирането на данъците, не трябва да са големи. Данъчната практика трябва да се организира така, че с минимални разходи да се получи максимален ефект за държавата.

Всеобщност на данъка - този принцип изисква всички индивиди да бъдат равнопоставени по отношение на данъчните закони. Никой не трябва да притежава данъчен имунитет.

Легитимност на данъка - установяването на данъка трябва да става само от законодателен орган (парламента). Той може да предостави това си право на правителството само при нанасянето на малки корекции по данъчните закони.

Неутралитет на данъка - неутралният данък не оказва влияние върху дейността на хората. Този принцип се формулира още от Адам Смит, тъй като той вижда единствен регулатор в стопанския живот в пазарния механизъм. Днес данъците изпълняват съществена регулативна функция и затова под *данъчен неутралитет* се разбира единство на данъчното законодателство по отношение на всички данъкоплатци.

Начини на облагане с данъци

В данъчната теория и практика са познати *следните начини* на облагане с данъци:

поголовно;

пропорционално;

прогресивно;

регресивно.

Видове данъци:

Според обекта на облагане доходи или имущество се наричат преки данъци, а когато обект са определени стопански факти или събития, се наричат косвени данъци. При преките данъци платещът съвпада с носителя на данъците, а при косвените данъци не се наблюдава такова съвпадение. Преките данъци облагат дохода в момента на неговото получаване, а косвените - в момента на неговото разходване.

Доход → Домакинство → Потребителски
разходи
(преки данъци) (косвени данъци)

Съществува вечна *дискусия* между облагането с преки и косвени данъци. Тя се свежда до това какво да облагаме, кое е по-справедливо.

Привържениците на преките данъци считат, че те са по-справедливият начин на облагане, защото са израз на платежоспособността на гражданите. Според тях косвените данъци са несправедливи, тъй като са пропорционални на потреблението, но регресивни по отношение на дохода.

Привържениците на косвените данъци считат, че те са по-справедливи, защото който консумира повече от общото благо, трябва да плаща и по-високи данъци. Според тях преките подоходни данъци са несправедливи, тъй като спъват желанието за реализиране на високи доходи и стопанската инициатива.

В съвременните данъчни системи преките и косвени данъци съжителстват помежду си, не е различно съотношението между тях в отделните страни. В Европа преобладават косвените данъци, а в САЩ, Канада, Япония и др. - преките подоходни данъци.

Отбягването и прехвърлянето на данъци съпътстват всички данъчни системи затова и те са винаги център на внимание на данъчната теория и практика.

Данъчни системи. Данъчна система на РБългария

Един от най-важните компоненти на финансовата система е *данъчната система*. Тя представлява съвкупността от действащите данъци, тяхната организация (начините на изчисляване, събиране и контрол) и органите, които провеждат данъчната политика. Съвременните данъчни системи са *плуралистични* (в тях действат повече от един данъци).

През последните години се налагат нови изисквания към данъчната система. Тези изисквания могат да се систематизират по следния начин.

- Данъците в националните данъчни системи да се доближават до тези типични за данъчната система на световното стопанство. По този начин се осъществява глобализацията на икономиките.
- Данъците не трябва да пречат на функционирането на свободните пазари като пораждат елементи на несъвършена конкуренция.
- Данъците не трябва да засилват инфлационните ефекти.
- Трябва да е налице политическа отговорност на занимаващите се с данъчните закони.

Данъчна система на РБългария

Тя се дели на две групи данъци: преки и косвени.

- *Преки данъци* са доходните данъци (ДОДФЛ и ДОДЮЛ) и имуществените данъци (данък върху недвижимите имоти; данък върху наследствата; данък върху даренията; данък върху безвъзмездно придобито имущество; пътен данък). *Косвени данъци* са ДДС, акцизи и мита.
- Данъчната система на РБългария се състои от данъци, направени за условията на преход към пазарна икономика. Нейните *недостатъци* се заключават в силно изразения централизиран характер и силно изразения фискализъм (груба защита на фиска).